

RAZGLEDI

RAZVOJNE MOŽNOSTI NASELIJ NA DEPOPULACIJSKIH OBMOČJIH GLEDE NA STAROSTNO SESTAVO GOSPODINJSTEV

AVTORICA

Monika Benkovič Krašovec

Naziv: mag., univerzitetna diplomirana geografinja in sociologinja kulture

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: monika.benkovic@siol.net

UDK: 911.3:314.6(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Razvojne možnosti naselij v depopulacijskih območjih glede na starostno sestavo gospodinjstev

Namen raziskave je bil ugotoviti prednosti in slabosti življenja v osmih naseljih (Ostrožno Brdo, Tatre, Krplivnik, Ocinje, Grdina, Pohorje, Jagrščje, Šentviška Gora) na različnih depopulacijskih območjih (Brkini, Goričko, Haloze, Idrijsko hribovje) ter njihove razvojne možnosti. Poseben poudarek je bil na preučevanju gospodinjstev kot temeljnih družbenogospodarskih enot, na katerih temelji prihodnji razvoj naselij. Gospodinjstva so bila glede na starostno sestavo članov razvrščena v vitalna, potencialno vitalna in neperspektivna.

KLJUČNE BESEDE

razvojne možnosti, razvojni problemi, tipologija gospodinjstev, podeželje, Slovenija

ABSTRACT

Development possibilities of settlements in depopulation areas with regard to the age structure of households

The aim of this research was to find out advantages, disadvantages and development possibilities of eight settlements (Ostrožno Brdo, Tatre, Krplivnik, Ocinje, Grdina, Pohorje, Jagrščje, Šentviška Gora) in different Slovene depopulation areas (Brkini, Goričko, Haloze, Idrijsko hribovje). A special emphasis was placed on the study of households as basic socioeconomic units, on which future development of settlements is based. The households were classified into viable, potentially viable and non-viable, subject to the age structure of their members.

KEYWORDS

development possibilities, development problems, typology of households, rural areas, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 31. maja 2004.

1 Uvod

Dolgoletni neenakomerni razvoj je pripeljal do razvojnih neskladij med mestom in podeželjem. Za njihovo zmanjšanje se je v sedemdesetih letih 20. stoletja razvil koncept integralnega razvoja podeželja. Koncept je upošteval podeželje kot prostor bivanja in dela, vas kot skupnost občanov, ki v medsebojnem sodelovanju rešujejo skupne probleme, družine in gospodinjstva pa kot temeljne družbene in gospodarske skupnosti z različnimi viri dohodkov (Kovačič 1995). Od sredine osemdesetih let se uveljavlja model endogenega razvoja, ki postavlja v ospredje domače in sonaravno zasnovane razvojne programe. Markeševa (1995) poudarja, da mora razvoj podeželja pospeševati razvojne spodbude »od spodaj navzgor« ter kot temeljni vir pokrajine izrabljati prisotne človeške in naravne potencialne. Za vsako naselje je treba poiskati lastni razvojni koncept, vključen v razvoj celotne pokrajine, in prav to je bilo vodilo naše raziskave, kamor smo vključili 8 naključno izbranih naselij na depopulacijskih območjih: po dve v Brkinih (Ostrožno Brdo, Tatre), na Goričkem (Ocinje, Krplivnik), v Halozah (Grdina, Pohorje) in Idrijskem hribovju (Jagršče, Šentviška Gora).

2 Metodologija

Po mnenju Barbičeve (1991) je razvoj lahko uspešen le, če prihajajo pobude od krajevnih prebivalcev oziroma če si cilje razvoja postavljajo sami, pri njihovem uresničevanju pa jim pomagajo strokovnjaki. Ljudje najbolj poznajo okolje, v katerem živijo, probleme, s katerimi se soočajo, ter imajo svoje želje in predstave, kako bi jih rešili.

Z anketiranjem smo v vseh naseljih preučili temeljne razvojne elemente (prebivalstvo, gospodarsko sestavo, infrastrukturno opremljenost naselij in naravni potencial) in dobili vpogled v stanje, razvoj in procese v naseljih in njihovi okolici. Posebno pozornost smo namenili preučevanju gospodinjstev kot temeljnih družbenogospodarskih enot, na katerih sloni razvoj naselij. Anketiranci so predstavili prednosti življenja v svojih naseljih, probleme, ki jim otežujejo življenje in delo, ter želje in načrte, ki jih imajo.

V vsakem gospodinjstvu smo anketirali po eno polnoletno osebo, pogosto pa so sodelovali kar vsi člani gospodinjstva: anketirali smo od julija do septembra leta 2002. Anketa je imela trinajst vprašanj, večinoma odprtega tipa, kar je dovoljevalo spontane odgovore. Anketirali smo 90,4 % (217 od 238) gospodinjstev, v nobenem naselju pa delež ni bil manjši od 85 %.

Gospodinjstva smo glede na starostno sestavo njihovih članov razvrstili v 7 tipov, povzetih po Klemenčiču (1993) in Brečkovi (1996):

- 1. tip: ostarela gospodinjstva s člani, starimi nad 70 let,
- 2. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 50 in 70 let,
- 3. tip: gospodinjstva s srednjo (35 do 50 let) in staro generacijo (nad 65 let),
- 4. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 25 in 60 let,
- 5. tip: trigeneracijska gospodinjstva (vse starostne skupine),
- 6. tip: gospodinjstva z mlado in srednjo generacijo (vsi člani do 50 let),
- 7. tip: mlada gospodinjstva (vsi člani mlajši od 35 let).

Tipe smo združili v tri skupine:

- vitalna gospodinjstva kot nosilci bodočega razvoja naselij (tipi 5, 6 in 7),
- potencialno vitalna gospodinjstva (tip 4) in
- neperspektivna gospodinjstva (tipi 1, 2 in 3), ki so manj pomembna za razvoj naselja.

3 Družbenogeografske značilnosti naselij

Izbrana naselja so zaradi odmaknjenosti od večjih razvojnih središč po 2. svetovni vojni veliko prebivalstveno in gospodarsko nazadovala. Ponekod se je število prebivalcev več kot razpolovilo. Zmanjšala

sta se število in velikost gospodinjstev, poslabšala se je starostna sestava prebivalstva, upadla je rodnost. Po 2. svetovni vojni so imela osnovno šolo naselja Ostrožno Brdo, Tatre, Jagrščice, Šentviška Gora, zdaj deluje le še na Šentviški Gori. Starostna sestava prebivalstva kaže prevlado višjih starostnih skupin z majhnim deležem otrok do 9. leta starosti. Naravna reprodukcija prebivalstva tako ni zagotovljena. Slaba je tudi izobrazbena sestava: v naseljih Ostrožno Brdo (47%), Krplivnik (56%), Ocinje (53%), Pohorje (38%), Jagrščice (48%) in Šentviška Gora (46%) je prevladoval delež oseb z osnovnošolsko izobrazbo, na Tatrah (44%) je največ oseb imelo končano srednjo šolo, v Grdini pa je bil delež obeh skupin izenačen (32%).

Preglednica 1: Prebivalstveni podatki za izbrana naselja v letih 1961 in 2002 (Popis prebivalstva 1961, anketa 2002).

kazalec	Ostrožno Brdo	Tatre	Krplivnik	Ocinje	Jagrščice	Šentviška Gora	Grdina	Pohorje
število prebivalcev leta 1961	211	156	208	168	108	183	185	174
število prebivalcev leta 2002	98	54	97	54	31	103	126	76
indeks števila prebivalcev med letoma 1961 in 2002	54	65	53	68	71	44	32	56
delež moškega prebivalstva leta 1961	52,1	57,6	50,4	51,1	47,2	42,6	45,9	47,7
delež moškega prebivalstva leta 2002	42,8	50,0	48,4	50,0	51,6	42,7	50,0	51,3
indeks starosti leta 1961	41	51	74	8	13	41	15	16
indeks starosti leta 2002	245	366	200	240	117	73	67	160
število gospodinjstev leta 1961	50	41	53	37	24	57	35	38
število gospodinjstev leta 2002	40	16	29	19	14	38	36	25
število članov na gospodinjstvo leta 1961	4,2	3,8	3,9	4,5	4,5	3,2	5,3	4,6
število članov na gospodinjstvo leta 2002	2,4	3,4	3,3	2,8	2,2	2,7	3,5	3,0

Na preobrazbo naselij najbolj kažeta deagrarizacija in spreminjanje dejavnostne sestave prebivalstva. Prehajanje v nekmetijske dejavnosti je zmanjšalo gospodarsko moč kmetijstva, ki je le še dodaten vir zaslužka ali namenjeno samooskrbi. Proces opuščanja kmetijstva, še posebej živinoreje, se še ni ustavil. Gospodinjstva s starejšimi člani so rejo opustila zaradi onemoglosti, mlajša pa zaradi zaposlitve članov zunaj naselja nimajo dovolj časa za kmetovanje. Na ohranjanje kmetijstva slabo vpliva tudi divjad, ki uničuje pridelek. Ljudje so se povsod pritoževali nad srnjadjo in jelenjadjo, v Brkinih in Idrijskem hribovju so delali škodo celo medvedi in volkovi. Čistih kmetij je bilo le nekaj (tri v Krplivniku, dve na Šentviški Gori in ena na Tatrah), vse so se ukvarjale z živinorejo. Kmetije so bile majhne z razdrobljeno posestjo. Število čistih kmetij se bo še zmanjšalo, saj tudi uspešne kmetije nimajo naslednikov, kar bo še pospešilo zaraščanje kulturne pokrajine. V Grdini in Krplivniku je brezposelnost zaradi zaprtja bližnjih industrijskih obratov povečala obdelovanje zemlje.

Največji del dohodkov gospodinjstev izvira iz zaposlitve dnevnih migrantov in pokojnin. Naselja so postala spalna naselja: iz Pohorja in Jagrščice so se na delo vozili vsi zaposleni, iz ostalih naselij je bil delež dnevnih delovnih migrantov višji od 85%. Iz Ocinja se je polovica vseh zaposlenih vozila na delo v Avstrijo. Največ aktivnih prebivalcev je delalo v nekmetijskih dejavnostih, predvsem v industriji (Ostrožno Brdo 50%, Pohorje 75%, Grdina 71%, Jagrščice 78%, Šentviška Gora 60%). Na Tatrah (56%) in v Ocinju (50%) je bil največji delež zaposlenih v storitvah, le v Krplivniku (58%) pa v kmetijskih dejavnostih.

Infrastrukturna opremljenost naselij je zaradi odročnosti dolgo zaostajala. V Pohorju, na primer, so asfaltirano cesto dobili na začetku devetdesetih let, telefon pa šele leta 1999. Leta 2002 so imela skoraj vsa naselja osnovno komunalno infrastrukturo, tudi ceste do naselij so bile urejene, zato z dostopnostjo naselij ni bilo težav. Večina naselij ni imela storitvenih dejavnosti. Anketa je pokazala, da so prebivalci najbolj pogrešali trgovino za živili in gostilno. Trgovino so pogrešali predvsem starejši ljudje brez svojega avtomobila, saj so bili odvisni od javnega prevoza, rednih avtobusnih povezav pa ni imelo nobeno naselje; v večini je bil edini javni prevoz šolski avtobus ali kombi, ki je bil zaradi omejenega voznega reda malo uporaben. Na Tatrah in Šentviški Gori so problem reševali s potujočo trgovino, ki je prišla v naselje enkrat tedensko. Tudi gostilno, predvsem kot družabni prostor, so pogrešali večinoma starejši ljudje, ki so bili navajeni pogostih srečanj med vaščani. Prevelika individualnost in pomanjkanje časa sta osiromašila osebne stike in družabno življenje, ki bi mogoče ponovno zaživelo, če bi ljudje imeli kraj za druženje. Povsod so prebivalci poudarjali izrazito navezanost na svoj kraj in le redki so izrazili željo po preselitvi. Hkrati je zanimivo, da večina anketiranih v svojem kraju ni videla nič lepega oziroma ni bila na nič ponosna. Največ se jih je opredelilo za splošne vrednote (mir, lepota pokrajine, čist zrak).

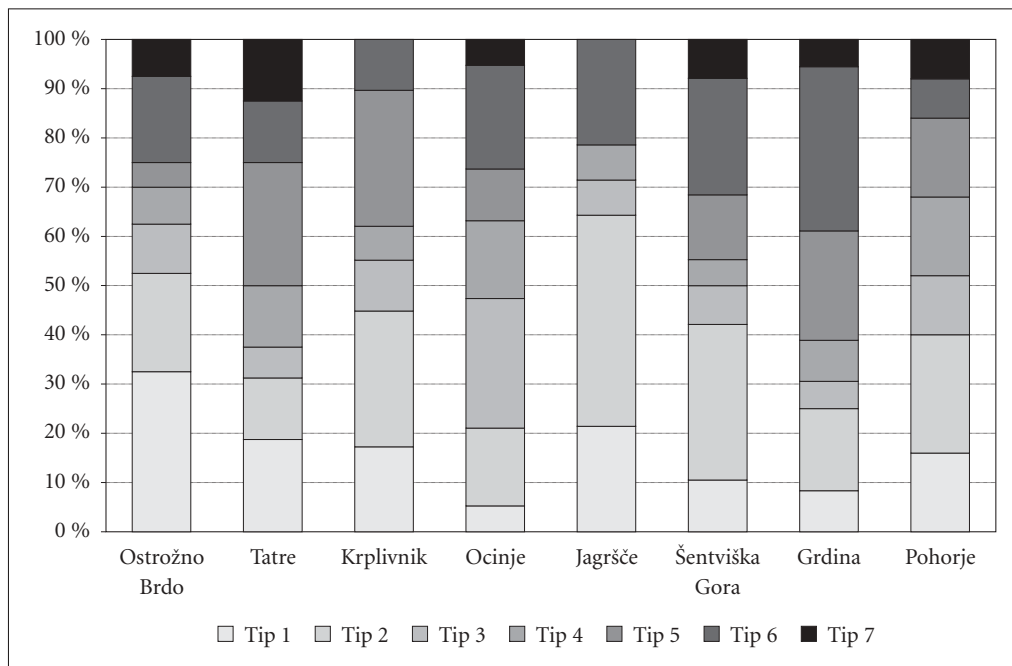
4 Starostni tipi gospodinjstev in njihov pomen za prihodnji razvoj naselij

Najbolj očitna posledica depopulacije v preučeni naseljih je ostarevanje prebivalstva in povečanje števila ostarelih gospodinjstev z enim ali dvema članoma, ki so bila uvrščena v tip 1 in 2. Običajno sta v njih živela zakonca, ki sta po odselitvi otrok ostala sama, ali le eden od njiju. V večini ostarelih gospodinjstev so opustili rejo živine in obdelovanje zemlje, obdržali so le manjši kos zemlje za vrt. Če je bila možnost, so dali zemljo v najem sosedom (tudi brez plačila), ostale obdelovalne površine se zaraščajo. Za prihodnji razvoj samega naselja so taka gospodinjstva nepomembna. Glede na njihovo število lahko predvidevamo, za koliko se bo v prihodnosti zmanjšalo število prebivalcev in število gospodinjstev v naselju. Največji delež ostarelih gospodinjstev je bil na Ostrožnem Brdu (32 %) in v Jagrščah (21 %). Na Ostrožnem Brdu je v trinajstih gospodinjstvih živelo šestnajst oseb (16 %), med njimi je bilo kar deset samskih. V Jagrščah so bila vsa tri gospodinjstva samska, v vseh so živele ženske. Na splošno so med samskimi ostarelimi gospodinjstvi prevladovala ženska gospodinjstva; med vsemi (v vseh naseljih skupaj) 25 samskimi ostarelimi gospodinjstvi je bilo kar 80 % ženskih. Gospodinjstva tipa 2 so imela največji delež v naseljih Jagršče (43 %) in Šentviška Gora (32 %). V Jagrščah je v njih živela skoraj tretjina prebivalcev naselja, na Šentviški Gori pa petina. V največ primerih sta v gospodinjstvu živela mož in žena šestdesetih let. Tipa gospodinjstev 1 in 2 sta na Ostrožnem Brdu predstavljala več kot polovico (52 %) vseh gospodinjstev, v katerih je živela tretjina vseh prebivalcev. V Jagrščah je v skoraj dveh tretjinah gospodinjstev (64 %) omenjenih tipov živelo 39 % prebivalcev naselja. Po smrti članov gospodinjstev bodo hiše verjetno propadle. Izjema so za viken-daštvo zanimiva naselja (Tatre, Pohorje), kjer so dediči nekatere hiše že preuredili v počitniška stanovanja. Rezultati anketiranja so pokazali povezavo med starostnim tipom gospodinjstva in vrsto stavbe, v kateri je gospodinjstvo živelo. Vitalna gospodinjstva z vsemi starostnimi skupinami so večinoma živela v eno-ali dvostanovanjskih hišah, gospodinjstva tipa 1 in 2 pa v starejših kmečkih hišah.

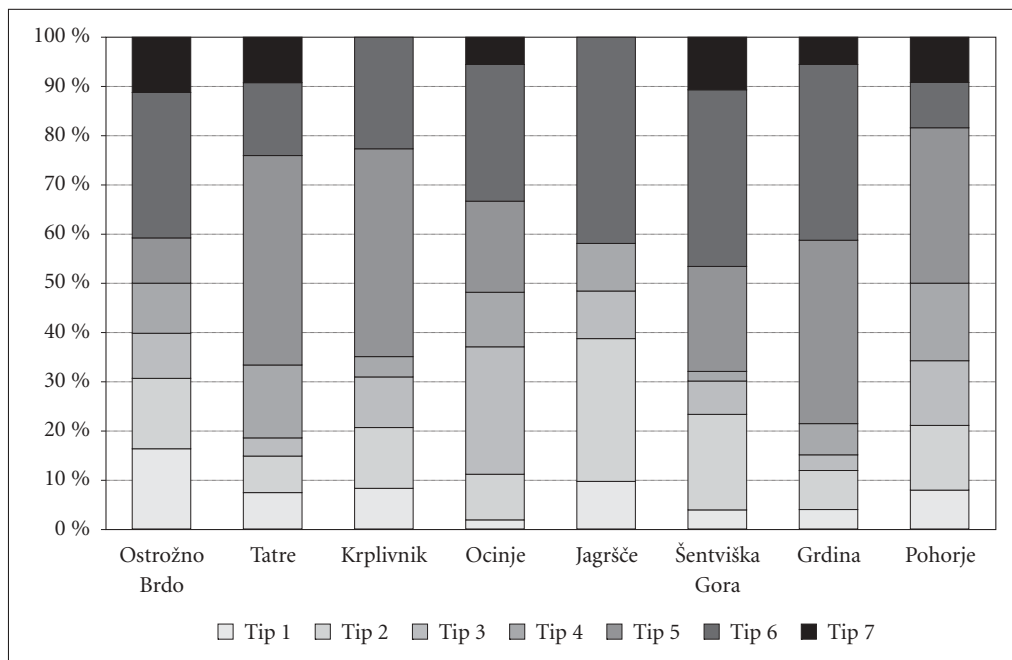
Z vidika prihodnjega razvoja naselja so poleg gospodinjstev tipa 1 in 2 malo pomembna tudi gospodinjstva s srednjo in staro generacijo (tip 3). V njih so najpogosteje živeli ostareli starši z otrokom, starim med 35 in 50 let. Med 22 gospodinjstvi v vseh naseljih skupaj so v 86 % gospodinjstvih živeli starši z neporočenimi sinovi v štiridesetih letih, ki verjetno ne bodo imeli družine. Vzrok gre iskati v dejstvu, da se sin kot dedič hiše in posesti ni želel oziroma ni mogel odseliti, znano pa je, da si taki moški težje najdejo življenjsko sopotnico, saj je odnos deklet do dela na kmetiji pogosto negativen. Gospodinjstva so še obdelovala zemljo, nekatera so imela živino. Obstoj kmetije je bil odvisen le od sinove volje, ki je pogosto edina delovna sila. Po smrti staršev bodo gospodinjstva postala samska, dolgoročno bo postal vprašljiv obstoj hiše in kmetijskih površin. Največji delež takih gospodinjstev je bil v Ocinju, kjer je v petih (26 %) gospodinjstvih živela četrtnina prebivalcev naselja.

Preglednica 2: Gospodinjstva in prebivalci po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

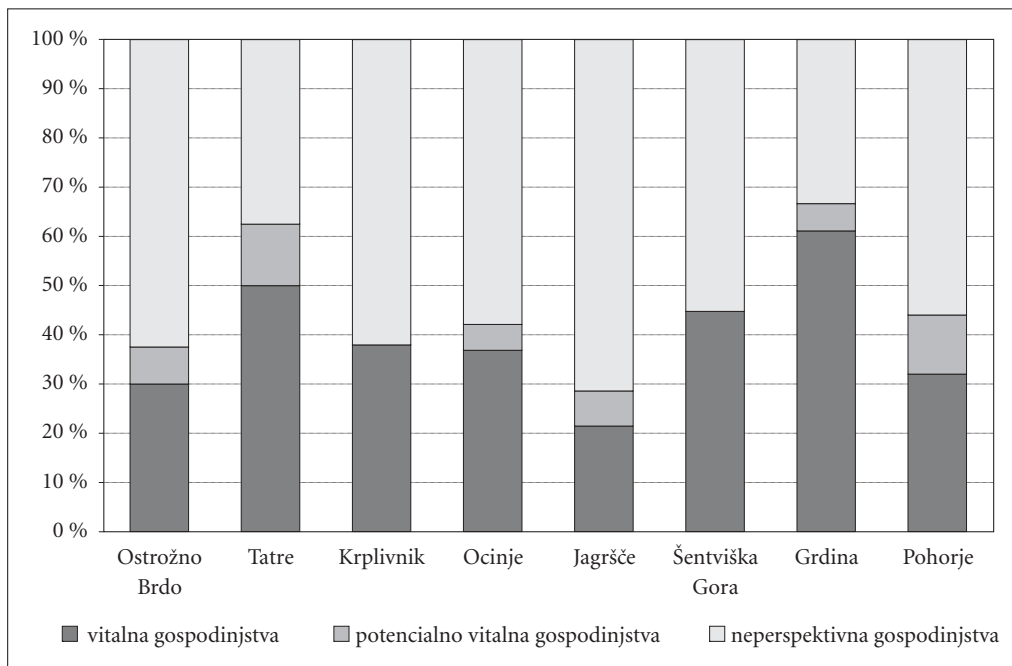
starostni tipi gospodinjstev		Ostrožno Brdo		Tatre		Krplivnik		Ocinje		Jagršče		Šentviška Gora		Grdina		Pohorje	
		G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P
1. tip: ostarela gospodinjstva s člani, starimi nad 70 let	število	13	16	3	4	5	8	1	1	3	3	4	4	3	5	4	6
	%	32,5	16,3	18,7	7,4	17,3	8,2	5,3	1,8	21,4	9,7	10,5	3,9	8,3	3,9	16,0	7,9
2. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 50 in 70 let	število	8	14	2	4	8	12	3	5	6	9	12	20	6	10	6	10
	%	20,0	14,3	12,5	7,4	27,6	12,4	15,8	9,3	42,9	29,0	31,6	19,4	16,7	7,9	24,0	13,2
3. tip: gospodinjstva s srednjo in staro generacijo	število	4	9	1	2	3	10	5	14	1	3	3	7	2	4	3	10
	%	10,0	9,2	6,3	3,7	10,3	10,3	26,3	25,9	7,1	9,7	7,9	6,8	5,6	3,2	12,0	13,2
neperspektivna gospodinjstva	število	25	39	6	10	18	34	11	23	10	15	21	33	12	21	14	30
	%	62,5	39,8	37,5	18,5	62,1	35,0	57,9	42,6	71,4	48,4	55,3	32,0	33,3	16,7	56,0	39,5
4. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 25 in 60 let	število	3	10	2	8	2	4	3	6	1	3	2	2	3	8	4	12
	%	7,5	10,2	12,5	14,8	6,9	4,1	15,8	11,1	7,1	9,7	5,3	1,9	8,3	6,3	16,0	15,8
potencialno vitalna gospodinjstva	število	3	10	2	8	0	0	1	3	1	3	0	0	2	6	3	8
	%	7,5	10,2	12,5	14,8	0	0	5,3	5,5	7,1	9,7	0	0	5,6	4,8	12,0	10,5
5. tip: trigeneracijska gospodinjstva	število	2	9	4	23	8	41	2	10	0	0	5	22	8	47	4	24
	%	5,0	9,2	25,0	42,6	27,6	42,3	10,5	18,6	0	0	13,1	21,4	22,2	37,3	16,0	31,6
6. tip: gospodinjstva z mlado in srednjo generacijo	število	7	29	2	8	3	22	4	15	3	13	9	37	12	45	2	7
	%	17,5	29,6	12,5	14,8	10,3	22,7	21,0	27,8	21,4	41,9	23,7	35,9	33,3	35,7	8,0	9,2
7. tip: mlada gospodinjstva	število	3	11	2	5	0	0	1	3	0	0	3	11	2	7	2	7
	%	7,5	11,2	12,5	9,3	0	0	5,3	5,5	0	0	7,9	10,7	5,6	5,5	8,0	9,2
vitalna gospodinjstva	število	12	49	8	36	11	63	7	28	3	13	17	70	22	99	8	38
	%	30,0	50,0	50,0	66,7	37,9	65,0	36,8	51,9	21,4	41,9	44,7	68,0	61,1	78,5	32,0	50,0
skupaj	število	40	98	16	54	29	97	19	54	14	31	38	103	36	126	25	76
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

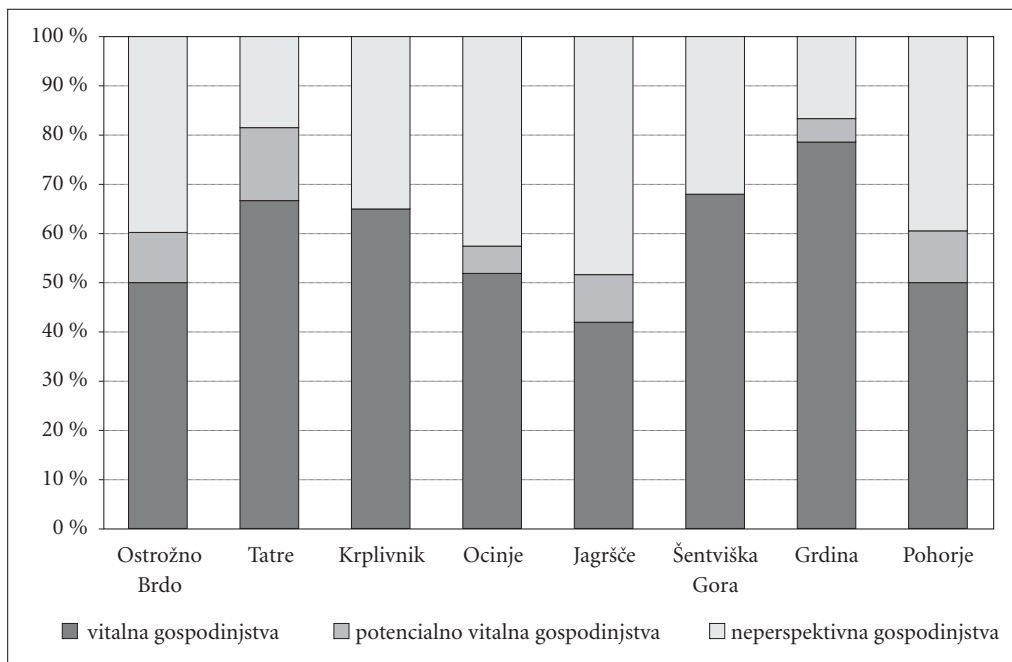
Slika 1: Delež gospodinjstev po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 2: Delež prebivalcev po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 3: Vitalna, potencialno vitalna in neperspektivna gospodinjstva v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 4: Delež prebivalcev v vitalnih, potencialno vitalnih in neperspektivnih gospodinjstvih leta 2002.

Preglednica 3: Stanje (prednosti in slabosti) in razvojne možnosti v izbranih naseljih.

naselje	prednosti	slabosti	razvojne možnosti
Ostrožno Brdo	<ul style="list-style-type: none"> • tradicionalna pridelava in predelava sadja • z gozdnimi sadeži bogati gozdovi • številne sprehajalne poti • organiziranje taborov v dolini Suhorice • trgovina v naselju • italijanske pokojnine 	<ul style="list-style-type: none"> • slabe cestne povezave s sosednjimi naselji • velik delež samskih in ostarelih gospodinjstev • neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • pomanjkanje delovne sile • zaraščanje kmetijskih površin v neposredni bližini naselja • preveč divjadi 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj izletniškega turizma • ugodne podnebne razmere za sadjarstvo
Tatre	<ul style="list-style-type: none"> • lega ob slemenski cesti v osrčju Brkinov • tradicionalna pridelava in predelava sadja • vaška solidarnost • pet študentov • velik delež trigeneracijskih gospodinjstev • urejenost naselja 	<ul style="list-style-type: none"> • opuščanje kmetijstva, ker ni interesa mladih • preveč divjadi • prebivalci ne podpirajo razvoja podjetništva, ker bi to motilo življenje v naselju 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj izletniškega turizma • ugodne podnebne razmere za sadjarstvo
Krplivnik	<ul style="list-style-type: none"> • bližina železnice • prisotnost trigeneracijskih gospodinjstev 	<ul style="list-style-type: none"> • otopelost prebivalstva • neurejeno naselje • neugodna izobrazbena sestava prebivalstva • nizek življenjski standard, revščina • brezposelnost zaradi zaprtja industrijskih obratov v Prosenjakovcih in Gornjih Petrovcih • lega ob dolgo zaprti madžarski meji • gospodinjstva tipa 1 in 2 	<ul style="list-style-type: none"> • lovski turizem • preureditev tipične kmečke hiše (stegnjeni dom) v muzej.
Ocinje	<ul style="list-style-type: none"> • obmejna lega (možnost zaposlitve v sosednji Avstriji) 	<ul style="list-style-type: none"> • prometna odmaknjenost • neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • problem samskih moških • brezposelnost • gospodinjstva tipa 3 	<ul style="list-style-type: none"> • jih ni

naselje	prednosti	slabosti	razvojne možnosti
Jažuršče	<ul style="list-style-type: none"> • bife v naselju • izhodiščna točka za izlete • privlačna pokrajina 	<ul style="list-style-type: none"> • neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • veliko samskih in ostarelih gospodinjstev (tipa 1 in 2) • pomanjkanje delovne sile • slabe cestne povezave s sosednjimi naselji 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj izletniškega turizma
Šentviška Gora	<ul style="list-style-type: none"> • privlačna pokrajina • bogata kulturna dediščina • centralno naselje Šentviške planote (OŠ, vrtec, gostilna) • ugodna starostna sestava prebivalstva • prisotnost vitalnih gospodinjstev 	<ul style="list-style-type: none"> • prometna odmaknjenost naselja • ni trgovine z živili • propadajoče hiše v središču naselja • opuščanje kmetijstva • premalo sodelovanja med prebivalci • gospodinjstva tipov 1 in 2 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj izletniškega turizma • razvoj živinoreje (govedoreja in ovčereja) • razvoj lesne obrti
Grdina	<ul style="list-style-type: none"> • ugodna starostna sestava prebivalstva • veliko vitalnih gospodinjstev • bližina regionalne ceste • kooperacija med kmeti in Perutnino Ptuj (4 farme) 	<ul style="list-style-type: none"> • veliki nakloni površja ovirajo strojno obdelavo, pogosti usadi • brezposelnost zaradi zapiranja industrijskih obratov na Bregu • neasfaltiran del regionalne ceste proti Rogatcu • pomanjkanje finančnih sredstev 	<ul style="list-style-type: none"> • razvoj različnih obrti in storitev
Pohorje	<ul style="list-style-type: none"> • gostoljubnost prebivalcev • privlačna pokrajina • vikendaši, ki ohranjajo vinogradniške površine 	<ul style="list-style-type: none"> • ni odkupne mreže za kmetijske pridelke • razložena poselitev • lega ob meji s Hrvaško, zunanji meji EU • neurejene lokalne ceste • opuščanje vinogradništva • gospodinjstva tipa 1 in 2 	<ul style="list-style-type: none"> • ugodne podnebne razmere za vinogradništvo • odprte vinotoča • razvoj izletniškega turizma

V gospodinjstvih tipa 4 so najpogosteje živeli starši z otroki med 26. in 35. letom starosti. Takšna gospodinjstva so bila uvrščena med potencialno vitalna. Omenjeni tip je vključil tudi nekaj gospodinjstev, ki jih ni bilo mogoče šteti med potencialno vitalna (na primer skupaj živeča brata v poznih tridesetih, zakonca ali ženska oziroma moški v štiridesetih letih), temveč med neperspektivna gospodinjstva. Največ gospodinjstev tipa 4 je bilo v naselju Pohorje, kjer je bilo med štirimi gospodinjstvi kar tri mogoče šteti med potencialno vitalna, v naselju Ocinje je bilo eno potencialno vitalno gospodinjstvo, na Tatrah dve, na Ostrožnem Brdu tri, v Grdini dve in eno v Jagrščah.

Gospodinjstva tipov 5, 6 in 7 smo uvrstili med vitalna. To so bila vsa gospodinjstva z otroki pod 25. letom starosti in s še aktivnimi starši. Vitalna gospodinjstva so nosilci prihodnjega razvoja naselij. Poiskala naj bi razvojne potenciale, ki bodo prebivalcem zagotavljali zaslužek in izboljšali kakovost življenja. Prisotnost vitalnih gospodinjstev kaže na privlačnost naselij za bivanje, saj mladi ostajajo doma, si ustvarijo družine in živijo bodisi v gospodinjstvu s starši ali v svojem. Najbolj je bilo to opazno v Grdini in na Šentviški Gori, kjer so si mnogi zgradili nove hiše. V obeh naseljih so gospodinjstva tipov 6 in 7 predstavljala približno tretjino vseh gospodinjstev (Šentviška Gora 32 % in Grdina 39 %), medtem ko je v njih živel največji del prebivalcev naselja: na Šentviški Gori 47 % in v Grdini 41 %. Med gospodinjstvi z mlado in srednjo generacijo je bilo največ petčlanskih (starši s tremi otroki) in štiričlanskih, med mladimi gospodinjstvi pa tričlanskih. Večja po številu članov so bila trigeneracijska gospodinjstva, kjer so živeli skupaj stari starši, otroci in vnuki. Večkrat so bili prisotni še drugi sorodniki, na primer bratje in sestre. Največ trigeneracijskih gospodinjstev je bilo v Krplivniku (27 %) in na Tatrah (25 %), kjer je v njih živelo 42 % prebivalcev naselja. V Krplivniku je veliko mladih družin živelo skupaj s starši v trigeneracijskih gospodinjstvih, zato ni bilo nobenega gospodinjstva, ki bi se uvrstilo v tip 7. Trigeneracijska gospodinjstva so zelo pomembna z vidika ohranjanja kmetijstva. Klemečič (1979) ugotavlja, da njihov velik delež dokazuje sorazmerno trdno sestavo gospodinjstev, ki je značilna za agrarno družbo: več je kmečkega prebivalstva, več je trigeneracijskih gospodinjstev. Med vsemi 33 trigeneracijskimi gospodinjstvi so le štiri odgovorila, da se s kmetijstvom ne ukvarjajo več. V njih so imeli več glav živine in so obdelovali več kmetijskih površin kot v ostalih tipih. Trigeneracijska gospodinjstva imajo namreč več delovne sile, saj pri delu pomagajo tako otroci kot stari starši. Slednji pomagajo tudi pri vzgoji otrok in gospodinjstvih opraviilih, tako da so starši (srednja generacija) manj obremenjeni in imajo več časa za delo na kmetiji kot tisti, ki živijo v tipih 6 ali 7. Zato je bilo v slednjih manj gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi in vse več takih, ki so že ali še bodo kmetijsko dejavnost opustila. V vseh treh tipih gospodinjstev je bil najmanj en član gospodinjstva, najpogosteje oba, zaposlen v nekmetijskih dejavnostih, ker dohodki iz kmetijstva niso zadoščali za preživetje.

Glede na delež vitalnih gospodinjstev (Ostrožno Brdo 30 %, Tatre 50 %, Krplivnik 38 %, Ocinje 37 %, Jagršče 21 %, Šentviška Gora 45 %, Grdina 61 %, Pohorje 32 %) oziroma njihovih članov (Ostrožno Brdo 50 %, Tatre 67 %, Krplivnik 65 %, Ocinje 52 %, Jagršče 42 %, Šentviška Gora 68 %, Grdina 78 %, Pohorje 50 %) naj se ne bi nobeno naselje v bližnji prihodnosti izpraznilo. Oddaljenost naselij od oskrbnih središč zaradi razvoja motorizacije in izboljšanja cestnih povezav ni bila več problem, infrastrukturna opremljenost naselij je bila zadovoljiva, življenjsko okolje pa bolj kvalitetno kot v urbanih območjih, zato ne vidimo razloga, da bi se v naselju živeča vitalna gospodinjstva oziroma mlado prebivalstvo odselilo. Le v Jagrščah je več prebivalcev živelo v neperspektivnih gospodinjstvih, čeprav tudi na Ostrožnem Brdu, v Ocinju in Pohorju razmere niso spodbudne. Zmanjšanje števila prebivalcev je zaradi velikega deleža starega prebivalstva in zato povečane smrtnosti pričakovati v večini naselij.

5 Razvojne možnosti naselij

Po mnenju anketirancev čaka naselja slaba prihodnost. Kot največji razvojni problem so izpostavili staranje prebivalstva ter pomanjkanje delovne sile in znanja, največjo vlogo pri prihodnjem razvoju pa so pripisali občinskim in državnim pobudam.

V Brkinih (Tatre in Ostrožno Brdo) so ugodne klimatske razmere za razvoj sadjarstva, v Halozah (Pohorje) so možnosti za intenzifikacijo vinogradništva, v Idrijskem hribovju (Šentviška Gora) pa za razvoj ovčereje in intenzifikacijo govedoreje. Čeprav naravne danosti omogočajo tržno usmerjeno kmetijstvo, je njihovo izkoriščanje močno povezano z značilnostmi prebivalstva, ki v kmetovanju ne vidi prihodnosti. Po njihovem mnenju bo kmetijstvo še naprej namenjeno predvsem samooskrbi. Kmetijstvo bi se moralo ohraniti vsaj na sedanji ravni, saj močno vpliva na podobo kulturne pokrajine vključno z naselji, kar je pomembna sestavina identitete podeželskih območij (Kovačič 2000).

Največ anketirancev je videlo razvojno priložnost v izletniškem turizmu, glavni turistični potencial naj bi bila mir in privlačna pokrajina. Žal se je turizem kot rešilna bilka pojavljal povsod, kjer se ni razvijala nobena druga dejavnost. Vendar je razvoj turizma v izbranih naseljih vprašljiv, saj izletniki raje obiskujejo kraje z naravnimi ali kulturnimi znamenitostmi in z možnostjo rekreacije. Velik pomen ima tudi gostinska ponudba, ki je v izbranih naseljih zelo skromna. Gostilna je le na Šentviški Gori. Možnosti za razvoj turizma bi ob dobri gostinski ponudbi bile v Brkinih, kamor že hodijo številni izletniki iz Italije, in na Šentviški Gori, kjer je poleg privlačne pokrajine več kulturnih znamenitosti. V naselju Pohorje so izrazili željo po odprtju vinotoča, v Krplivniku bi radi obudili lovski turizem in odprli muzej, v Grdini pa različne obrti in storitve, ki bi dale možnost samozaposlitve in zaposlitve na domu. Navedeni predlogi so bili ideje posameznikov, ki niso imeli ustrezne izobrazbe in zadostnih finančnih sredstev, da bi jih uresničili. Oddaljenost naselij od centralnih krajev in s tem trga je dodatna ovira razvoju storitvenih dejavnosti. Lokalna skupnost bi morala vsako idejo temeljito preučiti. Če bi se izkazala kot dobra podjetniška priložnost, ki je skladna z razvojnimi usmeritvami in zmožnostmi okolja (Kovačič 2000), bi morala pobudnikom nuditi svetovanje in usmerjanje pri začetju dejavnosti ter finančno pomoč. Predvsem bi bilo treba ljudi seznanjati s programi razvoja podeželja in s projekti, v katerih je možno pridobiti finančna sredstva. Pokazalo se je, da sta prav pomanjkanje občinske in državne pomoči pri uvajanju novih dejavnosti pomembna ovira.

6 Sklep

Prispevek je poskušal ugotoviti razvojne možnosti naselij na depopulacijskih območjih. Dobljeni podatki so lahko dobro izhodišče za načrtovanje razvoja, ki bi moralo biti prilagojeno posebnostim prostora in načina življenja. Anketa je v vseh naseljih pokazala, da se prebivalci zavedajo problemov, veliko manj pa jih vidi rešitve zanje. V nobenem naselju nismo našli gospodinjstva, ki bi bilo pripravljeno svoj čas, znanje in finančna sredstva vložiti v razvoj neke dejavnosti. Bojijo se neuspeha in izgube vložene, kar bi lahko ogrozilo obstoj njihove družine. Zato čakajo na pobude in pomoč občine ali države. Navedeno ni vzpodbuda za prihodnji razvoj, zato kljub nekaterim perspektivnim razvojnim priložnostim v bližnji prihodnosti ne moremo pričakovati razvoja novih dejavnosti. Ljudje se še ne zavedajo, da je prihodnost naselja odvisna od njihovih pobud, čeprav je včasih zaradi splošne nerazvitosti nujno, da razvojne pobude pridejo tudi od zunaj. V vsakem primeru pa mora lokalna skupnost zagotoviti svoj del sredstev in aktivno udeležbo prebivalcev.

7 Viri in literatura

- Barbič, A. 1991: Prebivalci kot cilj in kot nosilci razvojnih projektov podeželskih skupnosti. Prihodnost slovenskega podeželja; prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti. Novo mesto.
- Benkovič, M. 2003: Strukturni problemi depopulacijskih območij v Sloveniji. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.
- Brečko, V., Klemenčič, M. M., Korošec, V., Pak, M., Počkaj Horvat, D., Rus, A. 1996: Razvojni problemi in socialnogeografska analiza naselij Cirkovce, Cven, Gorišnica, Stoperce in Sv. Tomaž. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.

- Klemenčič, M. M. 1979: Geografska preobrazba podeželja na Tržaškem po zadnji vojni. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.
- Klemenčič, M. M. 1993: Starostna in narodnostna sestava prebivalcev Tržiča. Geografski vestnik 65. Ljubljana.
- Kovačič, M. 1995: Idejne in teoretske osnove za razvoj podeželja. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana.
- Markeš, M. 1995: Klasična in endogena regionalna politika – njuna vsebina in cilji. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Ljubljana.
- Počkaj Horvat, D. 1992: Geografska tipizacija demografskih območij v subpanonski Severovzhodni Sloveniji. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.

8 Summary: Development possibilities of settlements in depopulation areas with regard to the age structure of households

(translated by the author)

The aim of the research was to find out development possibilities of settlements in four Slovene depopulation areas. The research included eight settlements; by twos in Brkini (Ostrožno Brdo, Tatre), Goričko (Ocinje, Krplivnik), Haloze (Grdina, Pohorje) and Idrijsko hribovje (Jagršče, Šentviška Gora). The necessary data were obtained with the questionnaire survey. The research of the basic elements of development (population, economic structure, infrastructure, natural resources) gave us an insight into actual state and development of settlements. Resident relation toward the settlement was also of a great concern as well as their view of development problems and possibilities of the settlement and extensive surrounding. A special attention was focused on the study of households as basic socio-economic units, on which future development of settlements is based. The households were classified into seven types, regarding the age structure of their members:

- type 1: aged households (all members are older than 70),
- type 2: households with members between 50 and 70 years of age,
- type 3: households with middle-age (35–50 years) and older (above 65) generation,
- type 4: households with members between 25 and 60 years of age,
- type 5: three-generation households (all age groups),
- type 6: households with young and middle-age generation (all members under 50),
- type 7: young households (all members younger than 35).

The above types of households were from the point of view of their relevance to the future development of settlements subsequently grouped into three groups: viable (types 5, 6 and 7), potentially viable (type 4) and non-viable (types 1, 2 and 3) households. Households with active parents and children under 25 years of age were all defined as viable. They were considered as carriers of the future development of settlements. Therefore they should find out development potential that would insure income and improve the quality of life. Most of inhabitants saw the greatest development possibility in tourism, based on the attractive landscape, cultural heritage and possibilities for recreation (Ostrožno Brdo, Tatre, Šentviška Gora, Jagršče). People in Krplivnik wanted to revive hunting tourism and to open a museum in a traditional farmhouse. In Grdina they thought that small craft and services could develop, in Pohorje wine shop could be open. Due to the favourable climatic conditions for fruit growing in Brkini, wine growing in Haloze, sheep and cattle breeding in Idrijsko hribovje people were not in favour of agriculture. Ageing of population which resulted in the lack of labour force and knowledge along with the lack of municipal and state help were exposed as the most severe development problems.

Regarding the proportion of viable households (Ostrožno Brdo 30 %, Tatre 50 %, Krplivnik 38 %, Ocinje 37 %, Jagršče 21 %, Šentviška Gora 45 %, Grdina 61 %, Pohorje 32 %) or their members (Ostrožno

Brdo 50 %, Tatre 67 %, Krplivnik 65 %, Ocinje 52 %, Jagrščje 42 %, Šentviška Gora 68 %, Grdina 78 %, Pohorje 50 %) none of the studied settlements should become vacant in the near future. Due to motorization and improved road connections the distance from central settlements is not a problem anymore. The infrastructure is of sufficient quality and the living environment is of greater quality than in urban settlements. All these advantages should help that all viable households would not migrate. Only in Jagrščje there were more people living in non-viable households, although the conditions are not favourable also in Ostrožno Brdo, Ocinje and Pohorje. Due to a large share of aged population the decline in the number of inhabitants is expected in most settlements.

Despite some quite attractive development possibilities no changes for the better are expected. None of the viable households was ready or was able to invest their time, money and knowledge in development of new economic activities, because they were afraid of failure.

